

bemutatta a kézügyességnek beolvasztását a tananyagba. A mindinkább elszaporodó magániskolák kivétel nélkül hivei az egyhuzamos tanításnak, melyek pedig a polgári iskolánál sokkal magasabb tandíjat szednek, a városi elemi iskoláktól számos tanulót hódítanak el és elébb-utóbb kényszeríteni fogják a fővárost, hogy velük a versenyt fölvegye. Jelenleg sok szülő így okoskodik: «Ha gyermekemet a városi iskolába adom, feltéve, hogy a váltakozó rendszerű tanítást elkerüli, a priváta miatt csak délben kerül haza. Tehát inkább adok hozzá egy pár forintot, magániskolába járatom és biztos vagyok, hogy gyermekem délutánja szabad» — és igaza van.

JUBA ADOLF.

A VIZSGÁLATOK.

Az évvégi vizsgálatok kérdése éppen olyan régi, mint maga az iskola. És éppen úgy nincs megtalálva tökéletes módja, mint magának a nevelésnek sincs megtalálva. Csak törekszünk feléje.

De míg arról erősen meg vagyunk győződve, hogy a nevelésben és a tanításban elérhet valaki, egy igen különös alkotású s mondhatnám egészen speciális lángész, a tökéletességnek arra a magasztára, a melyet a tanároknak szóló Utasítások kitűznek: addig szilárd meggyőződésem, hogy a közvizsgálatok kérdését soha senki tökéletesen meg nem fogja oldani.

Gondoltam: összeszedem azokat a nézeteket, a melyek e tárgyról legalább hazai folyóiratainkban megjelentek. A 70-es évektől a 90-es évekig csak az Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közönyben tizenöt olyan értekezést számítottam össze s olvastam el, a mely ezzel a háládatlan s majdnem megoldhatatlan kérdéssel foglalkozik. Ekkor tudvalevőleg lekerült a napirendről.

Közoktatásügyünk legkiválóbb elméi foglalkoztak vele, köztük Alexander Bernát, Felméri L., Névi s mások a nélkül, hogy megnyugtató eredményt értek volna el, olyat, a melyet legalább a többség minden pontjában elfogadott volna, olyat, a melyet egészében legalább egyetlen hozzászóló elfogadott volna. A hány hozzászóló, annyi vélemény. Ime egy kis sorozat belőlük.

Azt várják a vizsgálattól, hogy fejezze be ünnepélyesen az isk. évet, hogy mutassa meg, mit tud a tanítvány és a tanár, legyen fokmérője a gyermek logikai gondolkozásának; és a tanár logikai gondolkozásának; védje meg a gyermeket a tanítás esetleges elfogultságától; mutassa meg, mit, men nyit és hogyan tanultak évközben; döntse el az összes «kétes kalkulusú» gyerekekről, hogy voltaképpen melyik tanjegyet érdemlik hát, s végül legyen az az erős kapocs

az iskola és a társadalom közt, a melyet oly hiában keresünk, s legvégül: hogy kényszerítse évközben a gyereket a tanulásra s legvégül, hogy mint fompás fegyelmező eszköz is álljon a tanár szolgálatára.

Minden házban van egy almáriom, egy zúg, egy félreeső szoba, a hova elrakjuk az útból mindazt a limlomot: ócska butort, rozoga lámpát, kopott függönyt stb., a mit a lakás többi részében nem tudunk célszerűleg sehova se tenni; a mi máshova be nem fér, az biztosan befér a lomtárba.

Aligha ilyenforma szerepe nincs az évvégi vizsgálatoknak. Csak-hogy ide igen fontos dolgokat akarnak felállítani: a miknek másutt nem tudunk helyet adni.

A gimnáziumnak van egy csomó olyan feladata, a melyeket csak nagyjában, vagy sehogy se tud megoldani: mert vagy nincs rá anyagi, fizikai módja, ideje; vagy pedig olyan feladatok, a melyeket az elmélet szépen kicirkalmazhat ugyan, magasztos célul oda állíthat, de a melyeket egy olyan, mondjuk ki: nehézkes, merev szervezet, mint a mai középiskola és minden idők sok tanulóval, kevés tanárral dolgozó középiskolája egyáltalában el nem érhet.

Mint-hogy a középisk. törvény 21. §-a ismét kimondja, hogy minden iskolai év végén, minden osztályban évváró vizsgálatokat kell tartani: arról, hogy *általában szükséges? jó-e az évváró vizsga?* hogy *célszerű-e?* nem esett szó. Csak céljáról, módzatairól beszéltek.

Pedig nem ártana erről az oldaláról is tárgyalni e kérdést. Lehet is foglalkozni vele s gondolom: kell is; mert még is csak szeget üt az ember fejébe az a különös körülmény, hogy e vizsgálatok ügyét úgy megoldani, hogy nagy gyöngéi elenyészessenek, hogy kitűzött célját legalább becsületesen megközelítse: még eddig nem lehetett.

Az a gyanú, hogy itt nem a *módzatokban*; hanem *magában a lényegben van a tévedés.*

Azonnal kiderül ez, ha az intézmény céljai iránt érdeklődünk.

Felsorolom a nagyját. Tessék eldönteni: melyiket tölti be a vizsgálat becsülettel, teljesen, vagy legalább is megnyugtatóan?

1. *A vizsgálat célja*, hogy *ünnepélyesen fejezze be az évet.* Ebben kb. mindenki megegyezik, a ki e kérdéshez hozzászól. Ezt az egyet ott, a hol s azoknál, a kiknél, el is éri. Tapasztalatom szerint az I. II. osztályok egyharmada valóban kedves ünnepnek tartja. A többit a VIII. osztályig ettől az ünnepélytől a hideg rázza, bocsánat a kifejezésért. — Akár kalkulust oszt, akár csak formáság: sok keserves aggodalomba, idegvánnyasztó gondba, éjszakázásba kerül ez az ünnep. Egy iskolaorvos a gyerekek 80 percentjénél a vizsgák felé tekintélyes testsúly-apadást tapasztalt. Nem súlyos aggodalmakra ad-e

okot minden valamire való orvosnak, ha a gyermeknél, a kinek testsúlya napról-napra kell, hogy nőjjön, más alkalommal — mondjuk év közben, vakáción — nem apadást, de csak stagnálást tapasztal. Hanem az «ünnepélyes befejezés» ezt a kis testi visszaesést méltán megkövetelheti. Igaz ugyan, hogy egy hálaadó istentisztelet, istendicsérő zsolozsma, esetleg utána iskolai ünnep, közös kirándulás, testsúlyapadás nélkül is bevégezhetné az esztendő ünnepélyesen. De hát legyen füle-farka a teremtett állatnak: legyen a vizsgálat célja, hogy ünnepélyesen fejezze be az iskolai évet.

2. *A vizsgálat célja, hogy kapcsolatot teremtsen az iskola és társadalom között:* t. i., hogy a szülők is jelenjenek meg ott s szerezzenek maguknak tájékozást az iskola munkájáról közvetlen tapasztalat útján. Lépjenek benső érintkezésbe az iskolával. Elismerem, hogy erre nagy szükség volna. De ez éppen azok közé az ideális célok közé tartozik, a melyeket egy 300—400 szülővel «dolgozó» mérsékelt vagyonú iskola — soha se fog elérni; ezen az úton semmiképpen nem. Nagyszerű dolog ez: tündérálma a pädagogusnak. De *szolidabb* eszközök és módok kellene hozzá. Sok évi kitartó munka, hajlékonyság, előzékenység, jóindulat, önfeláldozás és mindenek felett sok-sok idő kell ide a tanár, az igazgató részéről. És kívülről: művelt, kiforrott, talán jómódú társadalom. De mert ezek is nagyon fárasztó nehéz és drága utak (mint maga a cél), nem tudjuk megjárni: rábízzuk tehát isten nevében a vizsgálatra: hogy a miközben ünnepélyesen befejezi az évet, hadd teremtsen meg — a mit egész év alatt nem tudtunk megtenni — a kapcsolatot a szülők és iskola közt is.

Az I. gimnáziumban szoktak lenni 60-an, 70-en. A II-ikban 50-en, 60-an. Valóban tapasztaljuk is, hogy szüleik, leánytestvéreik, beleszámítva a kisdédóvba járókat is, eljönnek 20-an, 30-an; 10—20 gyermeknek van hallgatója, a ki gyönyörködik a feleletekben s így «kapcsolatba lép az iskolával». Igaz ugyan, hogy a vizsgálat alatt folyton jönnek-mennek s a kis felelőket alig lehet hallani a zajtól: de hát azt csak nem lehet kívánni, hogy kihúzzák délig étlen-szomjan. Vannak azonban köztük elszántabbak, a kik még *azután* is ott maradnak, miután már gyerekük az utolsó tárgyból is felelt.

Hanem azt a bámulatos tapasztalatot tehetni, hogy a szülők száma, azon szülők száma t. i., a kik a vizsgálatokon megjelennek, az osztályok számsorának növekedésével a legpontosabban fordított arányban áll: minél magasabb az osztály, annál kevesebb a vizsgálaton a szülő, úgy hogy az V. oszt. vizsgálatán alig van 3—4; a VI. VII. VIII. osztályén már írmagúl se láthatni. Ez *tény!* Igen egyszerű, de olyan erős oka van, a mely soha se fog megszűnni, a míg az emberi léleknek azok a törvényei fognak uralkodni, a melyek ma

forгатják tengelye körül. Maguk a gyerekek kériк meg szüleiкet — sokszor a hathatós anyai segítséget is igénybe véve az apákkal szemben — hogy a vizsgálatot távollétükkel tiszteljék meg. Ennek a nagyon természetes dolognak több, szintén természetes oka van; de közülük egy is elegendő. A vizsgálatok, bármilyenek legyenek is, a végén soha se fogják elveszteni lutriszerű természetüket. Négy-öt jobb tanuló kivételével mindenkinek lesznek *kérdései*, a melyekre nem tud felelni, a melyektől fél; a melyek azonban egy kis «szerencse» nélkül nagyon is megüthetik. Ha nincs ott a szülő, a gyereket nem kérdezik (a mai módszerint) *annyi tárgyból*. Kisebb a valószínűsége annak, hogy éppen ilyen kérdést kapjon. Tudja ám a gyerek a combinációt, ha nincs mathesis-órán! S tudja, hogy a szülő megjelenése sok feleletet jelent. Csak nézni kell, hogyan vonulnak ki a szülők a vizsgáló teremből, ha valamelyik «népszerűtlenebb» tárgy következik: otthonról kapott utasítás szerint.

Aztán meg van az emberiségben valami ős szégyenérzet: lutrizni lutrizik, de nem szeret nyilvánosan lutrizni.

Az osztálytársak is kényszerítik a gyereket, hogy tartsa vissza a buzgóbb szülőt.

Ez az egyik oka a szülők elmaradásának a vizsgálatokról. — Van még más is. A felsőbb osztályokban únják is, mert keveset értenek a tárgyakból.

A kapcsolat az iskola és a szülők közt: e szép cél az iskola más eszközeivel volna elérhető; a vizsgálatra csak kényszerűségből ocotroyáljuk rá: valamit tesz belőle, de a legkevesebbet; felső osztályokban semmit!

3. *A vizsgálat célja 3-adszor*. De engedjék meg, hogy ne tartsak e célok felsorolásában sistematikus sort. A magam véleménye ép oly subjectiv volna, mint a másoké; ezek a mások pedig hol ezt, hol azt tartják fontosabb célnak. Csak vonatkozásaiк szerint fogom csoportosítani. Lévéи az iskolában mégis a *tanuló* a legfőbb dolog, az ő sorsa nervus rerum: főleg rá fogok nézni; de az *iskolát* s a *tanárt* se felejttem el.

Tehát a vizsgálat célja 3-adszor s kiemelem, hogy vizsgálataink mai alakjának főleg ez a *cél* adta meg az életet, a formát, célja: a Rendtartás 49. §. és az Utasítás 20. szakasza értelmében rákényszeríteni a gyereket, hogy «ismereteiről nagyobb összefüggésben adjon számot». Ez magyarul azt jelenti, hogy az egész évi tanítás anyagával (6—9 tárgyból) egyszerre, sokszor egy-két napra legyen készen olyan Schlagfertigeitall (mint Lutter N. a nevéи nevezi), a milyen még a porosz hadseregben sincs meg. Egy napon mozgósítja összes csapatait. Némelyek ezt úgy is fogalmazták, hogy célja a *tananya-*

got bemutatni az év végén. De talán erről ily értelemben ma már még sincs szó. A kik gyógyítgatni akarták a vizsgálat szervi bajait, azzal egészítették ugyan ki e célt, és pedig majdnem egyhangulag, hogy nem a tudást, recitációt kell e cél alatt érteni, hanem a kombináltatást (4-ik cél). A gyerek mutassa be a vizsgán, miként tud kombinálni. Nincs itt a memoriának semmi megterheléséről szó!

Ez olyan forma, mintha azt kívánnák a gyerektől, hogy labdáz-zék, fűrgén, elevenen, ügyesen, gyönyörűen labdáz-zék, sok labdával labdáz-zék, de — labda nélkül. Az összes hasonlatok sántítani szoktak. Én azt hiszem, nem leszek túlságosan szerény, ha azt tartom, hogy ez az egy hasonlat nem sántít. Kombináljon emlékezeti képzetek, fogalmak nélkül! Fájdalom: tudás, kombinálás, memoria, associatio nem külön területei a léleknek. Minél szebb a combinatio, a gondolkodás, annál több fogalmat, képzetet ölel föl, hív néma segítségül. Tudni is kell, hogy jól menjen a combinatio. Fel kell újítani erőszakosan, fáradsággal, kínnal, kétségbeesett aggodalmak közt, hevülő aggyal, zúgó halántékkal egy év tudományát: száz és száz, sőt ezer és ezer esetet, adatot, évszámot, nevet, szót, fogalmat, vallás, latin, magyar, német, görög, mennyiségtan, történet, természettan, filozofia köréből. Mert a fontosabb adatokat mégis csak kell talán tudni. És hány fontos adat van! A szerencsétlen gyerek agyán, miközben a vizsgálatra «készül», ez adatok, fogalmak, esetek, nevek, évek, számok, frázisok örült forgatagban rohannak keresztül, mint a hogy az öngyilkosokról állítják, hogy keresztül vágatnának az utolsó percekben tudatuk szinpadán életük összes emlékei. A mit azonban soha se tudok elhinni, annyira ellenkezik az agy természetével. De a gyereket kényszerítjük reá. *Felméri Lajos Az iskolázás jelene Angolországban* c. művének II. kötetében mondja erről, hogy «hasonló ahoz, mintha az ügyvéd-től azt kívánnók, hogy minden perét és összes részleteiket folyvást emlékezetében tartsa; vagy az orvostól, hogy kórháza minden volt és jelenlegi betegéről, a betegségnek lefolyásáról nekünk minden percben számot tudjon adni». Ez nem az én hasonlatom. Sántító hasonlat; igen szeléd, igen uri hangon ítél arról a barbarizmusról, a melyet gyermekeink ellen elkövetünk.

Tanításunk a helyes, okos módszerek alkalmazásával, a célok okos kitűzésével határozottan sokat haladt. A gondolkodást, a mely uralkodjék az adatok felett, évközben fejlesztí az iskola. A vizsgálat erre nem képes; tessék embert mutatni, a ki vizsgálaton okosabb lett volna. Évközben nyugodt, eredményes munkával vezetjük rá a gyereket, kényszerítjük a jó methodus istenes eszközeivel, hogy «ismere-teiről nagyobb összefüggésben adjon számot», hogy kombináljon. Tessék az iskolának ott bent ellenőrizni a tanárt: megesinálja-e ezt?

Menjen be oda az igazgató, a főigazgató, a tanári kar; menjen be akár egy külön állami megbízott a rendes órára; mindaddig, a míg végre megismerik a tanárt s bizhatnak benne, hogy azokra, a miket most a vizsgálaton kell bemutatni: valóban készíti-e a gyerekeket?

De van-e a gyerekeknek pszichologiai ideje 3—5 perces felelete alkalmával biztos adatokat nyújtani kombináló képességéről, tudásáról? Jobban meg lehet-e a vizsgálaton ítélni, mint az osztályban, a mikor be lehet vele jártni, és ezt be is kell: nemcsak ismereteinek összefüggését, hanem ha tetszik, akár egész egyetemét is a vizsgálat idegrentása nélkül.

Ime itt is egy olyan cél, a melyet az iskolának évközben kellene elérnie, kitarító erős munkával; de a melyet pusztá kényelemből a vizsgálatra hárit; bár az a mai alakjában nem képes a gyermeknek se tudását, se okosságát biztossággal megállapítani; de sokszor még hozzávetőleg se. Miért beszél sokszor bolondokat a vizsgálaton a legokosabb gyerek is; miért hagyja cserben a memoriája a szorgalmasabbat is.

Úgyde a szülők! A társadalom! Ismerni akarják az iskolát, ismerni akarják, hogyan neveli gyermeküket, mit tud a gyerek, hogy tud kombinálni, ismereteinek nagyobb összefüggéséről hogyan tud számot adni? És látni akarják, hogy milyen az iskola? Ezeket is a vizsgálat teszi lehetővé. Ezek tehát a vizsgálat 5-ik és 6-ik céljai.

Hát én nem szeretném-e látni, mint dolgozik a felebarátom szíve, agya? Vajjon beronthatok-e azért a szív kamaráiba, az agy gyusaiba, hogy lássam közvetlenül a munkáját? Vajjon kitépjem-e hogy lássam; tehetem-e a markomba, hogy megfogjam, megtapogassam? Nincsenek, nem lehetnek-e szervezetek a szellemi világban is, a tanítás világában is, a melyek — mihelyt a nagy közönség elébe kerülnek s elszakíttatnak a maguk természetes körülményei közül: megszűnnek rendesen működni; — csak rángatóznak?

Hát az-e a természetes útja a fiam lelke megismerésének, okossága, tudása megismerésének, fejlődése megismerésének, hogy meghallgassam-e mit tud, ha a tanár kérdezi. S nem tudhatom-e jobban meg, ha magam kérdezek tőle, ha magam beszélgetek vele. Vajjon a fiam maga az esztendő 250 munkanapján, s 115 vakációs napján nem állandó tükre-e az iskolának; és legfőképpen az iskola azon hatásának, a melyet rá, az egyénre egyénileg gyakorol tudásában, okosságában — s a mit semmi vizsga soha meg nem fog mutatni: jellemében? Nem az egyéni hatás-e a fő? Jobban tudja az okos szülő hazulról, hogy mit ér az iskola, mint az exámentről. Nem lehet-e rossz egy iskola A-nak, míg B-nek áldás?

Ha van kapcsolat szülő és iskola közt, pedig van, azt nem a

vizsgálat teremti meg s tartja fent, hanem istennek hála, sokkal erősebb, biztosabb kapocs, hogy úgy fejezzem ki magamat: önműködő kapocs, a mely akkor is zár, ha nem törődik vele senki se. A műveltebb szülők dolga itt számba nem jó.

A vizsgálat következő célja, melynek a 7. és 8. számot adom, együtt tárgyalandó s a tanárra és tanítványra egyaránt vonatkozik, a mennyiben mindkettő egyaránt van hivatva boldogítani. A vizsgálat célja ugyanis *alkalmat adni a tanárnak, hogy a kétes tanjegyző* ($\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$) *tanulók felett döntsön.* Hogy eldőljön a tanulórról, a kiről *egész év alatt* nem lehetett nyugodt lelkiismerettel eldöntenie a tanárnak: vajjon hát jeles-e vagy jó-e már voltaképen; jó-e vagy elégséges s hogy végül valóban nem tud-e semmit, vagy tud-e hát mégis valamit.

Részemről nagyon természetesnek tartom, hogy mindig maradnak *kétesek*; minél lelkiismeretesebb a tanár, annál többen: a mai viszonyok közt, annyi tanulóval természetellenes dolog volna, ha nem maradna. Mert az embert alaposan megismerni, igazságosan megítélni hosszú, elmélyedő, gondos megfigyelés kell, s akkor is minő felületes az ítéletünk! Csak az a komikus, ha azt hisszük, hogy aztán a vizsga után nyugodt biztonsággal dönthetünk. Éppen ott vagyunk, ott *kell* lennünk, mint előtte; de már akkor nem lévén több alkalmunk újabb adatot szerezni, vagy, ha tanulók vagyunk, nyújtani: szépen meghajlunk a muszáj előtt: lelkiismeretünk, elkövetkeztén az év estéje, már csupa megszokásból is lefekszik aludni: s megadjuk vagy megkapja az egyik kalkulust. De hányszor megtörténik, hogy ú. n. *biztos kalkulussaink* dőlnek halomra a vizsgai felelet feltűnő eltérései miatt! Hiába! Az ember cifra furulya; megmondotta ezt már Hamlet. — Hát úgy dönthet a vizsgálat!

De ha lehet is döntenie e purgatoriumbeli alakok felett, hogy vajjon a mennybe vagy a pokolba küldjük-e őket: hol lehet inkább egy felelet alapján döntenie: az osztályban-e egy utolsó órán (ha már kell), vagy a vizsgálat izgalmi között.

Ismét olyan terhet rakunk a vizsgálatra, a melyet sokkal jobban megbír az évközi rendes munka, s még hozzá minden fáradtság és áldozat nélkül, s melyet a vizsgálat megbírni éppen úgy nem tud, mint egyebet.

Célja a vizsgálatnak 10-edszer: alkalmat adni a közönségnek, kartársaknak, igazgatónak, felügyeletnek, hogy megítélje a tanár évi működését, módszerét, tudását.

Én a közönséget kompetens bírónak el nem ismerhetem a vizsgálaton, sem ha gáncsol, sem ha dicsér. Van-e a közönségnek világos fogalma arról, hogy más egy 60 tagból álló osztályt s más 20

gyereket tanítani? Van-e fogalma arról, hogy az egyik osztályban jó az anyag, a másikban közepes? De ha szakemberekből állana is a közönség — mint a hogy főleg nagyobb városokban ilyen is van közte, — van-e fogalma arról, hogy ki tanítja, hogy tanítja az iskolai tárgyakat, hogy ki és hogyan adta meg az osztálynak az én tárgyból az alapot? Van-e fogalma arról, hogy mi az osztálynak az évi története: mi hatott gátlólag, mi segítőleg közre? Van-e fogalma arról, hogy melyik kérdésben érint új combinatiót, melyik enged tért recitációnak is? Van-e fogalma arról, hogy sokszor egy u. n. kínos hallgatás után elrebegett rövid pár szó gyönyörű gondolkodási műveletet jelent; míg egy nagyon szépen elszavalt felelet semmit sem ér? Ezt még az elnöklő kollega sem tudja megítélni mindig.

Pedig a közönség bírál! Itéletet mond!

A kartársak, az igazgató, a felügyelet számára ismét csak az évi munka, annak erősebb figyelemmel kísérése adja meg a biztos támasztó pontokat a tanár működésének, módszerének, tudásának megítélésére. Tessék erre tizszerte akkora gondot és időt fordítani, mint ma!

A vizsgálatnak a 11. 12. es 13-ik célját csak röviden érintem.

Célja a vizsgálatnak: 11. *a tanárt igazságossá tenni azzal, hogy a nyilvánosság előtt fordúlván meg a feleletek: nem mer kedvezni; s ellenszenvét is mérsékelni fogja.*

12. *Célja: kényszeríteni a tanárt, hogy egész évben jól tanítson: mert csak úgy tétethet jó vizsgát; már pedig őt a vizsgálatból ítélik meg.*

13. *Célja: mérsékletre szoktatni a tanárt, hogy ne rójjon tantárgyából túlságosan súlyos terheket a tanuló vállára. Hagy lássa be a vizsgálaton, hogy egyébből is kell dolgozni.*

Az a tanár, a ki szívének mélyében nem igazságos, fog módot találni, nem is egyet, hogy a vizsgálat dacára is rokon- vagy ellenszenvétől, vagy a gyerek szüleihez való viszonyától vezettesse magát. Ha van ilyen professzor, azt a vizsgálat nem fogja igazságossá tenni. Azt a tanárt, a ki igazságtalan, másutt kell és lehet megismerni, le kell az ilyent leplezni, föl kell világosítani: és ha meg nem változik: kidobni fegyelmi eljárással a testületből, ha rájövünk, hogy *tudva* igazságtalan. Mert az ilyen ember megölkje sok gyermek ambíciójának, életkedvének, szorgalmának, becsületességének: esetleg egész jövőjének. Ezt pedig meg lehet ítélni pl. abból a gyakori következetlenségéből is *kiindulva*, a mely az ő általa adott s más tárgyakból nyert jegyei közt van a gyerekeknek: igazgató, tanártársak gyakori érintkezésükkel, figyelemmel kísérésükkel állapíthatják meg; egyszóval: évközben kitartó munkával kellene ezt az esetleges bajt

is megszüntetni. De a vizsgálat lomtárába dobni: sokkal kényelmesebb.

Szóljak-e az olyan tanárról, a kit vizsgálat nélkül nem lehet rákényszeríteni, hogy «egész évben jól tanítson», hogy mérsékletet tartson, más tárgyak terheit is tekintetbe vegye. Hát a vizsgálaton kell az efféléket elérni? Eszköz-e a tanárral szemben a vizsgálat? Nem lealjasítás-e a tanárral szemben abból indulni ki: hogy vizsgálat nélkül rosszul tanít; nem ismeri a többi tárgyak állapotát, terhét. De még olyan véleményt is jegyeztem fel: hogy a vizsgálat az, a mely kényszeríti a tanárt, hogy tudományának színvonalán tartsa magát. A ki nem átallja önmaga, tanítványai, kortársai, felsőbb vizsgáló hatósága előtt elmaradni tudományától 10—20 évvel: annak oly finom-e az erkölcsi arcája bőre, hogy a vizsgálat laikus közönségéért fog tanulni, jól tanítani? A vizsgálat-e az a hely, a hol az idegen tárgy nehézségeit, terhét megismerhetjük? (Mennyire függ ez tanárának egyéniségétől, módszerétől, túlbuzgalmától vagy lanyhaságától: egyszóval az évi munkától!) Legkevésbé a vizsgálat lehet az a hely, a hol ezt meg lehet tudni.

A vizsgálat célja, 14-edszer: a tanulóval szemben bizonyos biztató, ösztönző eszköz gyanánt szerepelni. Régebben afféléket is tűztek ki céljául, hogy a gyereket *tanulásra kényszerítse*. A végén is valamelyik rossz, rest tanuló a vizsgálaton is kivághatja magát; azaz: ha év közben nem tanult, összeszedheti magát a vizsgálatok előtt. Akkor, a mikor még felületesebb volt tanításunk s főleg az emlékezetet terhelte: valóban fordúlhattak elő esetek. De vajjon nem értéktelen, céltévesztett dolog volt-e akkor is: a tárgyakon kívül álló forrásból meríttetni a tanulóval az ösztönt a munkára? Mi marad ösztönzőül, ha vége a vizsgálatnak? Ujabb tanításunk, nevelésünk ezt a célt egyhangulag elejtette. Kuncz E. megemlítvén az évvégi vizsgálatokról szóló értekezésében ezt is, nyomban hozzá teszi, hogy ily cél csak akkor lebeghetett a vizsgálat előtt, midőn maga a tanítás egészen rossz volt s csak akkor lebeghet, ha rossz. Ennek a célnak utolsó szószólója Névy László, ki 1873-ban azt írja (Közl. vizsga szigor) hogy a szigorú vizsgálatok vannak hivatva a tanulók közönyét megtörni. Azóta ezt senkinél megemlítve nem láttam.

15-ik célja a vizsgálatnak: hozzászoktatni a tanulót a nyilvánosság előtt való szerepléshez. Véleményem szerint ez nagyon selejtes cél: az osztály, az önképző kör, a tanárok látogatása elég nyilvánosság; azzal az egy-két felelettel, a melyet évenként nyilvánosság előtt mond el a gyerek — s a mely oly sokszor balul üt ki, — hozzá nem szokik a nyilvánossághoz, legfőllebb hozzá *törődik*. De sok szerencsétlen kis embernek el is veheti a kedvét a nyilvánosságtól. A mi

társadalmunknak különben is mintha inkább volna szüksége az alapos, szolid, a munka becsességéért való munkára, sem mint a nyilvános szereplésre. Ha pedig ezt mégis nevelni akarjuk: keressünk hatékonyabb eszközöket hozzá, könnyebbeket, természetesebbeket, a mi a gyermeket illeti. Vajjon a magántanulókat hozzászoktatja-e az év végi vizsgálat a nyilvánossághoz?

16. Akadtam olyan véleményre is, a mely a vizsgálatról várja a proletáriátustól való megszabadítását hazánknak oly módon (Névy) hogy a vizsgálat szigorúsága szabadíthat meg az iskolába nem való elemtől. De hát vajjon a vizsgálaton ismerjük meg, ki való az iskolába, ki nem?

Ime! Az év végi vizsgálatok, a melyek oly nagy lelki-testi erőmegfeszítésébe, sokszor egészségébe kerülnek tanítványainknak, a melyek megrontják az évvégi egyenletességét, mélységét a munkánknak, a melyek felületességre való kényszerítéssel zárják be az alapos munkával töltött évet: egyetlen valamire való célt se tudnak szolgálni. Egyetlen olyan formájukat se sikerült megtalálni, a melylyel céljuknak, céljaiknak megfelelnének.

És én azt hiszem, azért van ez, mert nagyon sok feladat megoldását ruházta iskolázásuuk és közvéleményünk e gyarló találmányára. Ezen változtatni kell, s véleményem szerint e változtatásokat előkészítő megbeszéléseknek két körülményből kell kiindulniok.

Számba kell vennünk mindenen felett azt a nagy, sokszor embertelen szellemi megterhelést, a melyet letagadni nem lehet, a melyet kicsiségnek állítani józan ésszel nem szabad, a melynek a vizsgálatok ifjúságunkat ez idő szerint haszon nélkül kiteszik.

Aztán megállapodni a célok közül egyetlen-egyben, gondolom: a tudás és kombinatív készség kikutatásában. Ez egy dolog. Vagy ha van *méltó*: másban. De csakis *méltó* célban. — Akkor aztán elejtven minden — de minden más célt, úgy rendezni be az évvégi vizsgálatokat, hogy ezt az *egyetlen* célt becsületesen elérje, egyébre ne kacsintgasson.

Mert így a ráfordított áldozatok nagysága s az elért semmis eredmények nagyon aránytalanok.

Kovács Dezső.